

PSİKOLOJİYE GİRİŞ (Reşat ÖNDER)

İnsanların topluluk halinde yaşaması biyolojik ve psikolojik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.¹ Ne şekilde olursa olsun sosyal hayat insanların gücünü artırmıştır. Eğer sosyal hayat olmasa idi insanlar da diğer hayvanlar gibi içgüdüleriyle yaşayan, sadece kendi beden ve yaşı ile sınırlı kültürü, tarihi, bilimi, tekniği, olmayan; geçmiş ve gelecek bilincinden yoksun sadece yaşadığı anı idrak eden bir canlı grubu olacaktı.²

Aslında biyolojik bir varlık olan insan ancak diğer insanlarla bir toplum halinde yaşaması durumunda, esas insani özellikleri kazanmaktadır. İnsanın zaman ve mekan üstündeki gelişmesi, onun sosyal yaşayışına bağlıdır.³ İnsanda en bencilce duygular olan değerli bulunmak, takdir edilmek, dilek, duygu ve düşüncesi bile örgütlü bir toplum içinde yaşamayı zorunlu kılıyor. Muhterislik, şımarıklık vs. gibi ferdi gözükken pek çok özellik, ancak bir topluluk içinde değer bulmaktadır. Benlik duygusunun zedelenmesi, ürkeklik ve çekingenlik vs. hep toplumun koyduğu bazı kurallara fertlerin uymamasından kaynaklanmaktadır. İnsandaki pek çok eğilimler sosyalleşmeyi kolaylaştırmaktadır... İnsandaki bu gibi bireysel duygular bir taraftan sosyal hayatı meydana getirdiği gibi, öte taraftan da sosyal hayatın bir ürünü olarak gözüküyorlar.⁴

İnteraksiyon, insanla-insan, insanla gruplar ve toplumlar arasındaki etkileşimler, alış-verişler ve bağımlılıklardır. Bireyler ve içinde yaşadıkları ortamlar amaçlara yönelmiş belli dinamikler içindedirler. Bunlar kendi amaçlarına ulaşmak için karşılıklı etkileşime girerler ve birbirlerini sürekli olarak etkilerler. Bireyin bir davranışı, içinde yaşadığı durumu etkiler, bunun sonucunda ortaya çıkan yeni durum bireyi etkiler. Bireyler ve çevredeki pek çok değişken birbirlerine karşılıklı olarak bağlanmış bir sebep sonuç yapılaşmasına girmişlerdir. Bu nedenle, psikolojik interaksiyon araştırmaları (interaksiyon=birey+durum) gibi bir formüle ulaşmıştır.⁵

İnsan tabiatı bilimi (psikoloji), elinde bir çok aracı bulunan bir sanata benzetilebilir, başka sanatlarla yakından ilgilidir ve onlara yararlı olmaktadır....İlk amacı insanlarla ilgili bilgimizi genişletmek olmalıdır; yani hepimizi daha iyi ve daha olgun bir ruhsal gelişmeye ulaşabilecek şekilde yetiştirmelidir.⁶ İnsan tabiatı biliminin sosyal görünüşü diyebileceğimiz bir yönü de vardır. İnsanlar eğer birbirlerini daha iyi anlamış olsalardı, hiç şüphesiz

---

¹ ERGÜN, Mustafa; Eğitim Sosyolojisine Giriş, 4.baskı, Ocak Yay., Ankara-1994, s.23.

² ERGÜN,a.e., s.24.

³ ERGÜN,a.e., s.26.

⁴ ERGÜN,a.e., s.24.

⁵ ERGÜN,a.e., s.180.

⁶ ADLER, Alfred; İnsan Tabiatını Tanıma, (çev. Ayda Yörükkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Doğu Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti.-(byy), 1994, s.103.

birbirleriyle daha iyi geçinirler ve birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurabilirlerdi.⁷

Bir insan kendi etkinliklerinin kaynaklarını ve ruhunun dinamiğini belirleyebildiği zaman, kendini tanıma yeteneği daha da artmış demektir.⁸ **İnsanlar için en güç şey kendini tanımak ve değiştirmektir.**⁹ İnsan fizyolojik ve psikolojik yönü olan bir canlıdır. Somut ve soyut olan bu iki yüzün birbiriyle olan ilişkilerini ve bu ilişkiler neticesinde üretilen davranış, tavır ve düşünceler mevcuttur. Bireysel sanılan bu değerler toplum içinde bir larva gibi oluşur: yani bireysel öz etkilenir ama toplumsal özün oluşmasında etkili olur: yani bireysel öz etkiler. Diğer bir deyişle **insan, birey olarak sosyal ortamda doğup şekillenir, fakat sosyal ortamın oluşup şekillenmesinde de yerini alır.**

İnsanın-insanla, insanın toplumla ilişkilerinde hatta insanın kendi benliğiyle diyalogunda olumlu ve olumsuz neticelerini anlamamanın en pratik ve pragmatik yolu duygular ve heyecanları tanımaktan geçer. Duygular insan hayatında hafif şiddette fakat sürekli yer alırlar. Duyguların ortaya koyduğu tavır ve davranışlar da insan yaşamında hafif şiddetteki depresyonlar gibidir. **Heyecanlar kısa sürse de şiddetli ve ani oluştuklarından daima tahripkardır.** Bu itibarla araştırmamızın önemi ortadadır.

Heyecanların insanların yaşamında, gerek bireysel ilişkilerde, gerek birey-toplum ilişkilerinde tahribi aza indirmek veya olumluya çevirmek heyecanların oluşumu, özellikleri, fizyolojisi, ifade şekilleri ve zihinsel işlevlerini bilmek: kontrolünün nasıl olması gerektiğini tespit etmekten geçer. Öğrenilen bilgilerin uygulamaya geçilmesi bir süreç meselesidir. Bu süreç bir terbiyeyi akla getirir.

Terbiye, hem insanlarda kalıcı değişikliğe sebep olan etkiler toplamıdır, hem de bu etkilerin sonucudur.... Hayatın bütünlüğü içinde birbirimize bakışımızı, birbirimiz karşısındaki tutum ve davranışımızı bilgilerimiz kadar inançlarımız yönlendirir.¹⁰ İnanç bir benimsemedir. Araştırmamızın verimli olabilmesi için sırf bilgi yeterli olamayacaktır. Asrımızın psikologu **A. Adler**: “İnsan tabiatını bildiğini iddia eden bir kimseye, bu bilgiyi önce kendi üzerinde denemesini tavsiye etmeliyiz.”¹¹ demektedir.

A) Psikoloji Ve Birey

Psikoloji, insan davranışının altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabaya verilen addır.¹² Doğumdan ölümüne kadar birey olarak yaşantısını sürdürdüğü toplumda, sosyal ilişkiler ve iletişimler yumağı ve odağı içinde bulunan insan, psikoloji biliminin yardımıyla önce kendini, sonrada

⁷ ADLER, a.e., s.108.

⁸ ADLER, a.e., s.111.

⁹ ADLER, a.e., s.107.

¹⁰ BİLGİN, Beyza; SELÇUK, Mualla; Din Öğretimi, 2.baskı, Gün yayıncılık, Ankara-1995, s. 42.

¹¹ ADLER, a.g.e., s.104.

¹² CÜCELOĞLU, Doğan; İnsan ve Davranışı, 6.baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul-1994, s.22.

diğer insanları tanıyarak, çok yönlü ve karmâşık yaşam biçimini yönlendirme durumundadır.¹³

“Psikoloji bugün hayatın her alanında kendisini hissettiren bir bilim dalıdır; reklamlardan, zayıflama rejimlerine, personel seçiminden, iş veriminin artırılmasına ve modern yönetim ilkelerinin işletmelerde uygulanmasına kadar geniş bir alana yayılmıştır.”

“Bireyin psikoloji biliminin temel kavramlarını bilmesinin hem kendisine ve hem de içinde yaşadığı topluma getireceği yararları iki temel grupta toplayabiliriz. 1) Kendi davranışlarının nedenlerini daha iyi anlamaya dayanan yararlar; 2) Toplum olarak daha sağlıklı ve demokratik bir düzen oluşturmayı kolaylaştıran yararlar.”¹⁴

Psikoloji biliminin kavram ve süreçlerini bilen kişiler, kendi davranışları üzerinde daha düzenli gözlemler yapabilirler. Psikolojinin yöntemleri ve içeriği konusunda bilgisini geliştirmiş bir birey, kendi davranışına ön yargılar, kalıplaşmış gelenekler ve görenekler çerçevesinde değil, bilimsel bir yaklaşım içinde bakabilir. Örneğin; “kızını dövmeleyen dizini döver.” Sözüünü yeniden ve daha bilimsel biçimde gözden geçirir.¹⁵

Psikoloji biliminin içeriğini bilen birey kendi davranış, düşünce ve duygularıyla ilgili bir bilinçlenme düzeyine ulaşan kimse, yaşamının değişik yönlerini tam anlamıyla yaşayabilme olanağına kavuşur. Daha iyi baba veya anne, daha yakın doyurucu bir eş olur, mesleğini bir öğretmen, doktor, subay, müdür, vb. olarak daha etkin bir biçimde uygular.¹⁶

Özetlersek psikoloji biliminin içeriğini bilen birey kendini tanıır ve davranışlarına hâkim olur; başkalarının olumlu veya olumsuz davranışlarına karşı nasıl bir tepkide bulunması gerektiğini bilir; statüsünün ve rollerinin gereklerini en yapıcı biçimde yerine getirmesini sağlayacak yolları kavramış olur. Dolayısıyla birey, hem kendine, hem de başkalarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmiş olur ki birey yaşamını manalandırmış demektir.

B) Psikoloji ve Toplum

İnsanların topluluk halinde yaşaması biyolojik ve psikolojik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Topluluk halinde yaşama ihtiyacı, insanlar arasındaki bütün ilişkileri ayarlamaktadır. İnsanın topluluk hayatı, bireysel hayatından önce gelmektedir.¹⁸ Bu öncelik bireyin ilk önce toplum içinde doğup, toplum içinde şekil almasından kaynaklanır.

---

¹³ CÜCELOĞLU, a.e., s. 24.

¹⁴ CÜCELOĞLU, a.e., s. 24.

¹⁵ CÜCELOĞLU, a.e., s. 47.

¹⁶ CÜCELOĞLU, a.e., s. 48.

¹⁷ ERGÜN, a.g.e., s. 23.

¹⁸ ADLER, a.g.e., s.129.

İnsanların en belirgin özelliklerinden biri de toplum hayatı yaşamalarıdır. Sosyal hayat insan için bir çeşit mecburiyettir. Çünkü insanlar yalnız başına yaşabilecek güçte değildirler.¹⁹ Tabiata ancak pek sınırlı ölçüde karşı koyabilir. Bu dünyadaki hayatını sürdürebilmek için zayıf bedenini bir çok yapma araçlar ve makinelerle tamamlamak zorundadır.²⁰ Bu zorunluluk iş bölümü, yardımlaşma ve dayanışmayı getirir ve sosyal ilişkileri doğurur. **Sosyal ilişkileri verimli ve başarılı kılmak, bireyin ve grubun psikolojisini bilmekten ve benimsemekten geçer.**

Psikoloji ana hatlarıyla bireyi merkez aldığındaki zihinde geçen bilinç olaylarını ve insan davranışlarını inceler. Gurubu esas aldığındaki kişiler arası, insan ve çevresi arasındaki ilişkileri; insanın çevresiyle uyumunu inceler.²¹ Bireyin en yoğun ve sürekli ilişki içinde olduğu sosyal yapı ailedir. Bireyin ve grubun psikolojisini bilen kişi ailevi ilişkilerinin iyi yönde gelişmesinin fırsatını yakalayan kimse demektir.

Aynı şekilde bireyin ve grubun psikolojisini bilen kişi, iyi yönetici olmaya adaydır.²² Psikoloji bilim, eğitim, tıp, ordu, iş ve idarede ciddi işlevi olan²³ çok yönlü pratik ve pragmatik bir bilimdir. Bunu iyi bilen istismarcılar sık sık bireyleri ve gurupları çıkarlarına ve amaçlarına alet etmektedirler.

İnsanların psikolojik yapılarını ve içinde buldukları durumun özelliklerini bilmek onları kontrol etmeyi ve etkilemeyi kolaylaştırmaktadır. Psikoloji olumlu, yapıcı bir tarzda kullanılabilir gibi, olumsuz olarak da kullanılabilir. Psikologlar buna dikkati çekmektedirler. Başkalarını kullanmak, haksız kazanç sağlamak, duyguları istismar etmek vs. **Yazar Orwell:** “Bin dokuz yüz seksen dört” adlı romanında insan düşüncesinin kontrol altına alındığı korkunç bir alemini anlatmaktadır. Bu bize psikolojik teknolojinin tehlikelerine dikkat çekmektedir.²⁴

Özetlersek, birey ve grup psikolojini bilmeyen kişilerin yaşamlarında başarı şansları daima az; istismar edilme durumları daima çoktur.

İslam filozofu **İbn Rüşd**, akıl-duygu ilişkisinin, insan ve toplum hayatındaki etkilerini dikkate alarak batı ve doğu insanını karşılaştırdıktan sonra şöyle özetlemektedir: “Unutmamak lazımdır ki, aklın hislere hâkim olmasına saadet denir. Düşüncesi duygusuna galip ve hâkim olan bir kimse mesut ve bahtiyardır. Akıllı ve zeki fertler, cemiyet ve milletler daima hisli ve heyecanlı fertlere, cemiyetlere ve milletlere galip ve hâkim olagelmişlerdir. Zira **dünyada gerçek güç akıl, fikir ve ilim kuvvetidir.**”²⁵ demektedir.

¹⁹ GÜNGÖR, Erol; Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Yay., İstanbul-1995, s.99.

²⁰ ADLER, a.g.e. s. 129.

²¹ BAYMUR, Feriha; Genel Psikoloji, İnkılap ve Ata Yay., İstanbul-1969, s.4.

²² CÜCELOĞLU, a.g.e., s. 49.

²³ BAYMUR, a.g.e., 10-11.

²⁴ BAYMUR, a.g.e., 11-12.

²⁵ İBN RÜŞD, Felsefe-Din İlişkileri, 1.baskı, (Çev: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul, 1985, s.86.

C)Psikoloji ve Ahlak

Psikoloji “insan davranışlarının ilmi” diye tarif edilince ahlak onun araştırma sahalarından bir oluyor. Ahlak sosyal psikolojinin temel konularından biridir. Sosyal psikoloji ahlakı iki bakımdan inceler: Birincisi, bizatihi sosyal davranış olarak, ikincisi ise bir sosyal öğrenme konusu olarak. Bu ikinci problem o derece psikolojik bir mahiyettedir ki, bir çok filozoflar ahlakı sadece psikolojinin konusu saymışlardır.²⁶

Ahlaki gelişme zekâ gelişmesinden ve duygusal gelişmeden ayrı düşünülemez. Ahlaki hayatımız hem duygu, hem bilgi, hem de davranış olaylarının bir terkibi halindedir.²⁷ Fakat, ahlaklı davranışın üç boyutu bilgi, duygu, hareket arasındaki ilişkiler tartışma konusu olmaktan hala çıkmış değildir.²⁸

Bir insanın şahsiyet özellikleri, diğer insanlarla ilişkilerinde ortaya koyduğu tutum ve davranışlara göre tayin edilir. Her fert, diğer insanlarla ilişkilerinde onlar üzerinde bir takım izlenimler bırakır, ilişkide bulunduğumuz kişilerin de bizim hakkımızda verdikleri bazı ortak hükümler vardır (dürüstlük, güvenilirlik, yiğitlik, cömertlik, diğergamlık vb.)²⁹. Bir insanın başka bir insanı etkilemesi mümkün olmasaydı, her türlü sosyal hayat imkânsız olurdu. Bu karşılıklı etkiler bazı durumlarda, sözgelişi, öğretmenle-öğrenci, ana-baba ile çocuklar, karı ile koca arasındaki ilişkilerde göze çarpacak kadar belirgin bir rol almaktadır.³⁰

Sosyal eğilimler, kişisel eğilimlerin yanısıra faaliyette bulunurlar. Örneğin, herkeste, başkalarının duygularından ve heyecanlarından etkilenmek, kendi duygularından ve heyecanlarından da başkalarının etkilenmesini istemek eğilimi vardır. Birlikte yaşayan veya tesadüfen bir araya gelen insanlar arasında bile korku, neşe, sıkıntı vb. duygular çabucak yayılır.³¹ İnsanların işledikleri suçlardan dolayı cezalandırılmaları da sosyal duygu ve düşüncenin kuvvetlendirilmesine yol açmaktadır. Öte yandan sosyal örgüyü koruyan bağlar arasında, dini ve ahlaki kurallarının da çok büyük rolü vardır.³²

Sosyal duygunun etkisi altında, insanın kendi çevresinden etkilenmeyi bir dereceye kadar istemiş olduğunu görüyoruz. Etkilenmeye hazır olma derecesi, etki yapan kimsenin etkilemeye çalıştığı kişinin haklarını ne derece göz önünde tuttuğuna bağlıdır. Zarar verilen bir insan üzerinde devamlı bir etkide bulunmak imkânsızdır. Bir insan ancak kendi haklarının gözetildiğini hissettiği zaman en iyi şekilde etkilenir. Pedagojide çok önemli bir noktadır bu.³³

²⁶ GÜNGÖR, Erol; Değerler Psikolojisi, Türk Akademisyenler Birliği Vakfı yayınları, Hollanda-1993, s.15.

²⁷ GÜNGÖR, a.e., s.16.

²⁸ GÜNGÖR, a.e., s.17.

²⁹ UYSAL, Veysel; Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, M.Ü.İ. F.V. Yay., İstanbul-1996, s.27.

³⁰ ADLER, a.g.e., s.170-171.

³¹ BİLGİN, a.g.e, S.104.

³² ERGÜN, a.g.e., s.25.

³³ ADLER, a.g.e., s.171.

İnsan, ömrü boyunca, hep başkalarının bekleyiş ve tepkilerine göre davranışlarda bulunmaz, gerekli zihni olgunluğa eriştikçe bu davranış kaidelerini bir sistem halinde benimser ve artık her davranışı bu sisteme göre değerlendirir. İşte bu noktada vicdan dediğimiz iç kontrol mekanizması teşekkül etmiş demektir. Vicdan bizi hem ahlaki davranışta tutarsızlıklardan kurtarır, hem de dışarıdan bir kontrol almadan da ahlaklı davranmamızı sağlar. Böyle olmasaydı herkesin peşinde her an bir polisin veya müfettişin dolaşması gerekirdi; kaldı ki kontrol görevi verilenlerinde vicdan sahibi olması gerekir.³⁴

Psikoloji aslında insan ferdini inceleyen bir ilimdir, yani bir sosyal ilim değildir. Ama, hepimizin bildiği gibi, insan daima bir toplum içinde ve o toplumla ilişkiler kurarak yaşar. Bu bakımdan, **insan sadece bir fert değil, “cemiyet içinde bir fert”** tir.³⁵ Şu halde psikoloji ile ahlak arasındaki ilişki, insanın “cemiyet içinde bir fert” olmasından dolayı önem kazanmaktadır.

---

³⁴ GÜNGÖR, Ahlak Psikolojisi, a.g.e, s.58-59.

³⁵ GÜNGÖR, a.e., s.84.